

ПРАКТИКА СОЦІАЛЬНОЇ РОБОТИ

ТА СОЦІАЛЬНОЇ ОСВІТИ

УДК 364-786:376-056.26-053.81]:37.013:069](045)
DOI 10.31499/2618-0715.1(12).2024.305126

**СОЦІАЛЬНА РЕАБІЛІТАЦІЯ ДІТЕЙ ТА МОЛОДІ З ООП ЗАСОБАМИ
МУЗЕЙНОЇ ПЕДАГОГІКИ**

Варивода Юлія, здобувачка третього (освітньо-наукового) рівня вищої освіти спеціальності 231 Соціальна робота, Уманський державний педагогічний університет імені Павла Тичини

ORCID: <http://orcid.org/0000-0002-8028-7878>

E-mail: pesotskaya2017@gmail.com

У статті представлено аспекти соціальної реабілітації, які потребують нових шляхів розв'язання. Автор зазначає, що дієвим способом розв'язання наявних проблем у соціальній реабілітації дітей та молоді з ООП є музейна педагогіка. Метою статті є теоретичне обґрунтування ефективності використання засобів музейної педагогіки у реалізації соціальної реабілітації дітей та молоді з ООП. Під час дослідження було використано такі методи: аналіз наукової літератури з соціальної роботи та музейної педагогіки та її узагальнення. Модель соціальної реабілітації дітей та молоді засобами музейної педагогіки розглянуто як інноваційну послугу у соціальній роботі. Перспективами подальшого дослідження є вивчення практичних аспектів реалізації інноваційної моделі.

Ключові слова: соціальна робота, соціальна послуги, реабілітація, соціальна реабілітація, музей, музейна педагогіка, діти та молодь з особливими освітніми потребами, інноваційна модель.

**SOCIAL REHABILITATION OF CHILDREN AND YOUTH WITH SPECIAL
EDUCATIONAL NEEDS OF MEANS OF MUSEUM PEDAGOGY**

Varyvoda Yuliia, PhD-student, Uman Pavlo Tychyna State Pedagogical University

ORCID: <http://orcid.org/0000-0002-8028-7878>

E-mail: pesotskaya2017@gmail.com

The article presents the aspects of social rehabilitation of children and youth with special educational needs that require new ways of solving them. The author notes that museum pedagogy is an effective way to solve existing problems in the social rehabilitation of children and youth with special educational needs. The purpose of the article is to theoretically substantiate the effectiveness of using museum pedagogy in the implementation of social rehabilitation of children and youth with special educational needs. The methods used to study this issue include the analysis of scientific literature on social work and museum pedagogy and its generalization. During social rehabilitation, attention should be paid to the following aspects: psychosocial support, social adaptation, vocational rehabilitation, medical care, educational initiatives, work with children and youth, and social partnership. The author believes that the model of social rehabilitation of children and youth through museum pedagogy is an innovative service in social work. Among the possibilities of museum pedagogy are interactive museum exhibitions, adapted excursions and programs, museum

therapy, creative workshops, developmental games and exercises, inclusive groups, social interaction and the use of various technologies. Prospects for further research include the study of intersectoral cooperation with educational institutions, social services, local governments, inclusive resource centers, rehabilitation centers, medical institutions, NGOs and youth centers. It also includes studying the practical implementation of the innovative model.

Keywords: *social work, social services, rehabilitation, social rehabilitation, museum, museum pedagogy, children and youth with special educational needs, innovative model.*

Постановка проблеми у загальному вигляді та її зв'язок з важливими науковими та практичними завданнями. Протягом останнього десятиріччя в Україні відбулися значущі суспільно-політичні та соціально-економічні події – Революція Гідності (2013–2014 рр.), гібридна війна на сході країни (2014–2022 рр.), розповсюдження коронавірусної інфекції COVID-19 та її подолання, а також повномасштабне вторгнення РФ. Ці події зумовили збільшення кількості людей з вразливих груп, таких як учасники бойових дій та їхні сім'ї, внутрішньо переміщені особи та родини загиблих.

Для українців повномасштабне вторгнення РФ стало новим викликом. Окрім політичних, економічних, промислових, гуманітарних та енергетичних аспектів, війна має людський аспект. Відтак, порушуються основні права і свободи людини, визначені Конвенцією ООН, а саме право на життя, свободу та особисту недоторканність, повагу до приватного і сімейного життя, а також свобода вираження поглядів.

Порушуються основні права і дітей, визначені Конвенцією про права дитини, включаючи право на життя, свободу висловлювання думок, особисте і сімейне життя, недоторканність житла та доступ до медичних послуг для збереження здоров'я.

У таких умовах кожна особистість стає вразливою. Соціальна реальність стає складною, що зумовлює погіршення психоемоційного стану людини.

Адаптаційні процеси до нових умов, як правило, проходять складно і можуть потребувати сторонньої допомоги. У цей період життя необхідними є соціальна підтримка та психологічна допомога, які сприятимуть відновленню оптимального рівня життєдіяльності. Саме тому сьогодні і в майбутньому виникає необхідність у пошуку шляхів розв'язання цих проблем, а саме розробці загальнодержавних та регіональних програм, спрямованих на освітньо-просвітницькі послуги, соціальну підтримку та психологічний супровід, а також створенні умов для комплексної реабілітації дітей та молоді від наслідків війни в різних аспектах – психологічний, соціальний, освітній, професійно-трудова, спортивний та медичний.

Діти та молодь з особливими освітніми потребами є однією із вразливих категорій населення, крім того вони довгий час були соціально ізольованим від суспільства. Під час COVID-19 виникла необхідність у обмеженні соціальних контактів дітей та молоді з ООП з метою запобігання випадків захворювань та збереження фізичного здоров'я.

Під час війни діти та молодь з ООП залишаються однією із вразливих категорій, а також серед таких дітей та молоді є внутрішньо переміщені особи, біженці, ті, чий батьково-військовослужбовець або мати-військовослужбовиця, та ті, чий батьки загинули. Ця категорія потребує медичну, соціальну, психологічну допомогу.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблеми соціальної реабілітації вивчають такі дослідники з соціальної роботи, як О. Вербовська, Н. Коляда, О. Кравченко, Ю. Чернецька та ін. Науковцями визначено низку завдань соціальної реабілітації та її зв'язки з іншими організаціями та установами.

Питання музейної педагогіки досліджують Т. Белофастова, Ф. Вайдахер, О. Караманов, І. Червінська та ін. Науковцями досліджено завдання музейної педагогіки у сучасному суспільстві, її міждисциплінарність та багатофункціональність.

Мета статті полягає у теоретичному обґрунтуванні ефективності використання засобів музейної педагогіки у реалізації соціальної реабілітації дітей та молоді з особливим освітніми потребами.

Виклад основного матеріалу дослідження з повним обґрунтуванням отриманих наукових результатів. В умовах війни значна кількість дітей та молоді набула статус людини з інвалідністю. За даними Державної служби статистики у 2021 році в Україні налічувалося 2 мільйони 703 тисячі людей з інвалідністю. З них 163,9 тис. дітей з інвалідністю [8].

За півтора року повномасштабного вторгнення РФ кількість осіб з інвалідністю в Україні зростає на 300 тисяч і у 2023 році цей показник досяг 3 мільйонів. Ці дані були озвучені міністеркою соціальної політики Оксаною Жолнович на відкритті «Всеукраїнського центру комплексної реабілітації для осіб з інвалідністю» [4].

Відповідно до даних зазначених у звіті «Вплив війни на молодь в Україні», підготовлений ГО «Аналітичний центр Cedos» і дослідницькою агенцією «Info Sapiens», за технічної підтримки Представництва Фонду ООН у галузі народонаселення в Україні, Програми розвитку ООН в Україні та Міністерства молоді та спорту України, за фінансової підтримки МЗС Данії, 82% молодих людей у 2022 році зазнали втрат через повномасштабне вторгнення РФ. Серед найпоширеніших втрат – «це зниження або втрата доходу (36%) та погіршення психічного здоров'я (28%). Крім того, 18% зазначили розрив стосунків і стільки ж – розлуку з сім'єю, 16% – переміщення в інші населені пункти України (власне або членів сім'ї), 14% – смерть друзів або членів сім'ї, 6% – пошкодження житла і стільки ж – отримання травм, пов'язаних з воєнними діями (особисто або членами сім'ї)» [3, с.4].

Також у звіті зазначено, що «третина опитаної молоді з інвалідністю зазнали дискримінації через стан здоров'я» [3, с.6].

З 9 по 16 березня 2022 року Міжнародною організацією з міграції (МОМ) було проведено опитування щодо внутрішнього переміщення населення та його потоків, результати якого висвітлені у документі «Звіт про внутрішнє переміщення в Україні. Опитування загального населення. Раунд 1. 16 березня 2022 р.». Згідно опитування «станом на 16 березня 2022 р. 14,7% населення є внутрішньо переміщеними особами в межах України, що становить 6,48 млн. осіб» [9].

За даними опитування серед ВПО із числа вразливих груп – «61% діти віком від 5 до 18 років, 56% – люди похилого віку, 32% – мають хронічні захворювання, 28% – діти віком від народження до 5 років, 20% – люди з інвалідністю, 13,5% – внутрішньо переміщені особи з 2014–2015 рр., 10% – вагітні або годують грудьми; 3% – особи, що безпосередньо зазнали впливу від поточних насильницьких дій» [9].

Ці та інші виклики впливають на соціально-психологічний стан особистості. Певні проблеми українське суспільство навчилося розв'язувати, однак є низка проблем, які потребують нових способів розв'язання.

Дослідниками Інституту соціальної та політичної психології НАПН України підготовлено та опубліковано науково-аналітичну доповідь «Соціально-психологічний стан українського суспільства в умовах повномасштабного вторгнення: нагальні виклики і відповіді», у якій науковці визначають основні нагальні проблеми, з якими українське суспільство або зіткнулося уже, або зіткнеться у майбутньому.

Науковці умовно поділили психологічні виклики на такі чотири групи:

- 1) «виклики українцям як спільноті;
- 2) виклики металюму здоров'ю особистості;
- 3) виклики психологічному благополуччю та розвитку дитини;
- 4) виклики українським психологам як фаховому співтовариству» [7, с.2].

Пропонуємо розглянути виклики металюму здоров'ю особистості та психологічному благополуччю та розвитку дитини.

До викликів щодо металюму здоров'я особистості дослідники віднесли:

1. «Поєднання травмівного впливу війни з досвідом переживання пандемії COVID-19 та спричинених нею карантинних заходів.
2. Поширення деструктивних емоційних станів.
3. Стресогенні трансформації особистісної картини світу.
4. Інтенсифікація та поляризація міжособового спілкування.
5. Ризиковані форми інформаційної поведінки.
6. Посттравматичні стресові розлади.
7. Розлади соціальної адаптації та її деструктивні способи.
8. Ризики надмірної трудової зайнятості та незайнятості громадян, волонтерської та приймальної діяльності» [7].

До викликів, які пов'язані з психологічним благополуччям та розвитком дитини належать:

1. «Набуття невластивого в дитячому віці життєвого досвіду (проживання втрат, передчасне дорослішання).
2. Негативний вплив війни на психоемоційний стан та когнітивні функції дитини.
3. Психологічна дестабілізація значущих дорослих (передусім батьків і педагогів).
4. Руїнування та / або докорінна зміна освітнього середовища.
5. Комплекс проблем дистанційної освіти.
6. Соціальні й ментальні ризики сирітства та усиновлення» [7].

Вважаємо, що також викликом для суспільства є соціальна адаптація та соціальна реабілітація дітей та молоді з інвалідністю до нових умов, а також адаптація осіб, які набули статусу особа з інвалідністю в умовах війни.

Класифікатором соціальних послуг передбачено надання такої соціальної послуги як соціальна реабілітація.

Відповідно до Закону України «Про реабілітацію осіб з інвалідністю в Україні» соціальна реабілітація – це «система заходів, спрямованих на створення і забезпечення умов для повернення особи до активної участі у житті, відновлення її соціального статусу та здатності до самостійної суспільної і родинно-побутової діяльності шляхом соціально-середовищної орієнтації та соціально-побутової адаптації, задоволення потреби у забезпеченні допоміжними засобами реабілітації» [6].

Соціальну реабілітацію варто розглядати як систему заходів спрямованих на відновлення соціальних функцій та соціальних ролей. Процес соціальної реабілітації повинен будуватися на міждисциплінарному підході з метою забезпечення максимально необхідних умов для відновлення соціально-психологічного стану особистості дитини та молоді людини.

З урахуванням сучасних викликів необхідно приділити увагу таким аспектам під час соціальної реабілітації:

1. *Психосоціальна підтримка.* Забезпечення психологічної допомоги та консультування для тих, хто пережив важкі життєві обставини.
2. *Соціальна адаптація.* Розробка програм із соціальної адаптації, спрямованих на відновлення навичок та набуття нових здібностей для ефективної інтеграції у суспільство.
3. *Професійна реабілітація.* Розробка навчальних та професійних програм, щоб допомогти людям знову здобути професійні навички та працевлаштуватися.
4. *Медична допомога.* Забезпечення доступу до медичної допомоги та реабілітаційних послуг.

5. *Освітні ініціативи.* Впровадження освітніх програм для збільшення рівня освіти та навичок серед тих, хто втратив можливість отримати освіту.

6. *Робота з дітьми та молоддю.* Спрямована на створення умов для повноцінного розвитку та освіти для дітей та молоді, які опинилися в складних життєвих обставинах.

7. *Соціальне партнерство.* Залучення громадянського суспільства, бізнес-структур, та місцевих органів у реалізацію програм соціальної реабілітації для забезпечення більш ефективного та широкомасштабного впровадження заходів.

Аби урахувати усі вищеперераховані аспекти, розглядаємо соціальну реабілітацію засобами музейної педагогіки як інноваційну соціальну послугу, яка є потужним та дієвим інструментарієм для подолання соціальних, психологічних та культурних проблем під час соціальної реабілітації дітей та молоді з особливими освітніми потребами.

Музейна педагогіка тісно пов'язана з такими галузями, як педагогіка та психологія. Пропонуємо розглянути декілька трактувань цього поняття.

На думку Т. Белофастової, музейна педагогіка – це «галузь педагогічної науки, яка побудована на основі науково-практичної діяльності й орієнтована на передачу культурно-освітнього досвіду в умовах музейного середовища» [1].

Ф. Вайдахер визначає музеї як «результат унікальних культурних досягнень, вони мають специфічне завдання, яке жодна інша установа не може в них відібрати: вони були створені для того, аби допомогти всім зацікавленим краще зрозуміти себе та своє місце у цьому світі. Музеї мають додати нашим поглядам іншої перспективи і тим самим уможливити глибше розуміння себе та інших» [2, с.16].

Науковиця І. Червінська вважає, що сьогодні музей – це «унікальне середовище, провідним завданням якого є налагодження міжкультурної взаємодії, інформаційної грамотності й ціннісного збагачення. Сьогодні його місія полягає в тому, щоб виступати не лише місцем для збереження, обліку і вивчення пам'ток культури, а і стати культурно-освітнім центром, де знаходять своє втілення в життя прогресивні ідеї освіти, виховання і навчання» [10, с.19].

Вважаємо, що сьогодні музейні заклади виконують роль не лише місце збереження історико-культурної спадщини, але й виступають місцем соціального, психологічного, освітнього, культурного та морального становлення особистості.

На думку О. Караманова, музейна педагогіка є «міждисциплінарним містком», котрий «об'єднує та інтегрує суспільно-гуманітарні науки: історію, музеологію, культурологію, філософію, літературу, етику, психологію, мову, естетику, а також широкий комплекс природничих наук» [5].

На нашу думку, соціальна реабілітація дітей та молоді з особливими освітніми потребами засобами музейної педагогіки сприяє їхньому повноцінному включенню в суспільство та розвитку різних аспектів їхнього життя. Пропонуємо розглянути ключові підходи та можливості соціальної реабілітації засобами музейної педагогіки:

1. *Інтерактивні музейні експозиції.* Створення спеціальних інтерактивних експозицій, які дозволяють дітям та молоді взаємодіяти з експонатами на різних рівнях сприйняття.

2. *Адаптовані екскурсії та програми.* Розробка екскурсій та програм, які враховують потреби дітей та молоді з інвалідністю.

3. *Музейна терапія.* Використання музейних закладів, як середовища для занять, спрямованих на покращення емоційного та соціально-психологічного стану дітей та молоді.

4. *Творчі майстер-класи.* Проведення творчих майстерень в закладі музею з метою розвитку творчих здібностей та самовираження.

5. *Розвиткові ігри та вправи.* Проведення у музеях та закладах освіти за допомогою використання засобів музейної педагогіки ігор та вправ, які сприяють розвитку soft skills.

6. *Інклюзивні групи.* Інтеграція дітей та молоді з ООП у спільну діяльність музейних програм та заходів.

7. *Соціальна взаємодія.* Комунікація під час заходів, програм, проєктів та будь-якої іншої діяльності, що сприяє розвитку комунікаційних навичок та полегшує проходження соціальної адаптації.

8. *Застосування технологій.* Використання сучасних ІТ-технологій під час розробки та реалізації заходів.

Музейна педагогіка може стати потужним інструментом у вигляді реабілітації дітей та молоді з особливими освітніми потребами, сприяючи їхньому розвитку, самовираженню та соціальній інтеграції.

Висновки дослідження і перспективи подальших розвідок у цьому напрямку. Отже, модель соціальної реабілітації дітей та молоді з особливими освітніми потребами засобами музейної педагогіки може стати інноваційною соціальною послугою. Міждисциплінарність цієї послуги сприятиме комплексному розв'язанню проблем. Це надасть можливість сприяти не тільки фізичному та соціально-психологічному благополуччю особистості, а й популяризувати історико-культурну спадщину України серед молодих людей, традиції та звичаї українського народу. Також це сприятиме національно-патріотичному вихованню, що має на меті виховати свідомого, відповідального та активного громадянина.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Белофастова Т. Ю. Педагогічні засади діяльності музею як соціально-культурного центру : автореф. дис. ... канд. пед. наук : 13.00.06. Київ, 2003. 20 с.
2. Вайдахер Ф. Загальна музеологія: посібник. Львів: «Літопис», 2005. 632 с.
3. Волосевич І., Когут І., Жерьобкіна Т., Назаренко Ю. Вплив війни на молодь в Україні. Київ, 2023, 77 с. URL: <https://cedos.org.ua/researches/vpliv-vijni-na-molod-v-ukrayini/> (дата звернення 16.01.2024)
4. За півтора року кількість людей з інвалідністю в Україні зросла на 300 тисяч – Мінсоцполітики. *Українська правда Життя*. URL: <https://life.pravda.com.ua/society/2023/09/19/256633/> (дата звернення: 16.01.2024).
5. Караманов О. В. Сучасні тенденції розвитку музейної педагогіки в Україні: матеріали наук.-практ. конф. «Музейна педагогіка – проблеми, сьогодення, перспективи» (Київ, 24–25 вересня 2013 р.), Національний Києво-Печерський історико-культурний заповідник. Київ: НКПІКЗ, 2013. С. 35–37.
6. Про реабілітацію осіб з інвалідністю в Україні : Закон України від 06.10.2005 р. № 2961-IV : станом на 1 січ. 2024 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2961-15#Text> (дата звернення: 16.01.2024).
7. Слюсаревський М. Соціально-психологічний стан українського суспільства в умовах повномасштабного російського вторгнення: нагальні виклики та відповіді : науково-аналітична доповідь. Інститут соціальної та політичної психології НАПН України. Київ. 2022. 23с.
8. У Держстаті розповіли, скільки в Україні людей з інвалідністю. *Радіо Свобода*. URL: <https://www.radiosvoboda.org/a/news-ukraina-invalidnist-statystyka/31324501.html> (дата звернення: 16.01.2024).
9. Україна – звіт про внутрішнє переміщення в Україні опитування загального населення раунд 12 (16-23 СІЧНЯ 2023 РОКУ). *Displacement Tracking Matrix*. URL: <https://dtm.iom.int/reports/ukraina-zvit-pro-vnutrishne-peremischennya-v-ukraini-opituvannya-zagalnogo-naselennya-0> (дата звернення: 16.01.2024).

10.Червінська І. Музейна педагогіка як інструмент взаємодії закладів освіти у сучасному соціокультурному просторі. Освітні обрії. Вип. 2(49), 2019, С.16–21. с.19

REFERENCES

1. Bielofastova T. Yu. Pedagogichni zasady diialnosti muzeiu yak sotsialno-kulturnoho tsentru : avtoref. dys. ... kand. ped. nauk : 13.00.06. Kyiv, 2003. 20 s. (in Ukrainian).
2. Vaidakher F. Zahalna muzeolohiia: posibnyk. Lviv: «Litopys», 2005. 632 s. (in Ukrainian).
3. Volosevych I., Kohut I., Zherobkina T., Nazarenko Yu. Vplyv viiny na molod v Ukraini. Kyiv, 2023, 77 s. URL: <https://cedos.org.ua/researches/vplyv-viiny-na-molod-v-ukrayini/> (in Ukrainian).
4. Za pivtora roku kilkist liudei z invalidnistiu v Ukraini zrosla na 300 tysiach – Minsotspolityky. Ukrainska pravda Zhyttia. URL: <https://life.prawda.com.ua/society/2023/09/19/256633/> (in Ukrainian).
5. Karamanov O. V. Suchasni tendentsii rozvytku muzeinoi pedagogiky v Ukraini: materialy nauk.-prakt. konf. «Muzeina pedagogika – problemy, sohodennia, perspektyvy» (Kyiv, 24–25 veresnia 2013 r.), Natsionalnyi Kyievo-Pecherskyi istoryko-kulturnyi zapovidnyk. Kyiv: NKPIKZ, 2013. S. 35–37 (in Ukrainian).
6. Pro reabilitatsiiu osib z invalidnistiu v Ukraini : Zakon Ukrainy vid 06.10.2005 r. № 2961-IV : stanom na 1 sich. 2024 r. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2961-15#Text> (in Ukrainian).
7. Sliusarevskyi M. Sotsialno-psykholohichni stan ukrainskoho suspilstva v umovakh povnomasshtabnoho rosiiskoho vtorhnennia: nahalni vyklyky ta vidpovidi : naukovo-analitychna dopovid. Instytut sotsialnoi ta politychnoi psykholohii NAPN Ukrainy. Kyiv. 2022. 23 s (in Ukrainian).
8. U Derzhstati rozpovily, skilky v Ukraini liudei z invalidnistiu. Radio Svoboda. URL: <https://www.radiosvoboda.org/a/news-ukraina-invalidnist-statystyka/31324501.html> (in Ukrainian).
9. Ukraina – zvit pro vnutrishnie peremishchennia v Ukraini opytuvannia zahalnoho naselennia raund 12 (16–23 SICHNia 2023 ROKU). Displacement Tracking Matrix. URL: <https://dtm.iom.int/reports/ukraina-zvit-pro-vnutrishne-peremishchennya-v-ukraini-opituvannya-zagalnogo-naselennya-0> (in Ukrainian).
10. Chervinska I. Muzeina pedagogika yak instrument vzaiemodii zakladiv osvity u suchasnomu sotsiokulturnomu prostori. Osvitni obrii. Vyp. 2(49), 2019, S.16–21 (in Ukrainian).